Žvalgant bažnyčios varpinės aplinką, aptikta 14 jos sudužusių ir susilydžiusių bronzinių varpų nuolaužų (iš kurių du didesni su geometriniu ornamentu ir įrašo dalim – „S(?)T(?)FRPF"), neaiškaus geležinio įrankio smaigalys, tarybinė 1932 m. moneta (20 kapeikų) ir šovinys, o ariamoje kalvelėje į PV nuo varpinės aptikta kalvio darbo vinis ir durų vyrio kablys, susilydžiusios alavinės žvakidės dalis, smiltainio galąstuvas, žiesto puodo, dengto žalia glazūra, priedugnis su ryškia briaunele ir kiti radiniai.

Archeologiniai žvalgomieji tyrimai parodė, kad senosios Tverų kapinės buvo didesnės nei šiuo metu užima aptverto šventoriaus teritorija. Aptiktas įvijinis žiedas rodo, jog čia yra ir archeologinė vieta – galbūt kapinynas, kuris labai sunaikintas statant minėtas bažnyčias bei varpinę ir tiesiant tarp jų gatvę. Neatmestina galimybė, kad toje vietoje egzistavo senovės gyvenvietė, nes tiriant rasta ir ankstyvesnės keramikos fragmentų. Be to, tik 700 m į Š yra 2002 m. išaiškintas Tverų kapinynas, datuojamas II tūkst. viduriu. Tverai iki XVI a. vidurio buvo valsčiaus, o XVII–XVIII a. – seniūnijos centras.

CHURCH OF TVERAI

In 2004 the vicinity of the Blessed Virgin Mary Visitation Church (its yard and the section at the surrounding wall) was investigated – 16 m^2 in total. Various iron items, shards of wheel-made pottery and vessel-shaped stove-tiles were found. One inhumation was excavated. A spiral ring datable to the second half of the 1st millennium – early 2nd millennium A.D. was found. 14 fragments of broken bells were collected.

ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KOPLYČIŲ APLINKOS TYRIMAI

Bronius DAKANIS

Vadovaujantis Žemaičių Kalvarijos miestelio (Plungės r.) Žvizdro kalno takų taisymo (remonto), koplyčios „Viešpats Jėzus suimamas" tvarkymo darbų ir praėjimo tako nuo miestelio centro link stadiono remonto projektų derinimais bei UAB „Plungės Jonis" užsakymu, Žemaičių Kalvarijos koplyčių aplinkoje 5 vietose atlikti archeologiniai tyrimai ir žvalgymas. Darbai vykdyti koplyčios, esančios piliakalnio, vadinamo Šv. Jono kalnu, ir kapinyno, vadinamo Žvizdro kalnu, teritorijose, kapinyno Š dalyje ir kapinėse, vadinamose Beržų kalnu, ir prie mokyklos – nustatytoje senojo vienuolyno vietoje.

Koplyčios „Viešpats Jėzus suimamas" aplinka ir Kryžiaus kelio stočių tako vietos piliakalnyje.

Į Š–ŠR nuo koplyčios durų buvo įrengta maždaug 1,5x1,5 m dydžio betoninė aikštelė, kuri buvo kiek aukštesnė už durų slenkstį. Dėl to į koplyčios vidų skverbėsi vanduo, kuris šaldamas ardė jos grindis. Be to, iš V ir Š koplyčios pusių yra ją statant suformuota įduba, kurioje kaupėsi vanduo ir drėkino pamatus. Nuspręsta, kad vanduo nuo koplyčios gali nutekėti į piliakalnio R šlaitą pro kiek pažemintą (per 15 cm) aikštelę prie durų ir nedidelę, apie 10 cm gylio, įdubą į R–PR nuo jos. Kadangi vandens susikaupimo plotas mažas, didesnis vandens srautas neturėtų susidaryti ir lėta jo iškrova į piliakalnio šlaitą jam nepakenks.

Išlupus betoninę aikštelę prie koplyčios durų, jos vietoje ir šalia tirtas 8 m^2 plotas (2 m pločio ir 4 m ilgio ŠV–PR kryptimi palei kop-

lyčios pamatą). Jo Š kampe aptikta duobė, kuri perkasoje buvo 95 cm ilgio, 36 cm pločio ir iki 70 cm gylio nuo žemės paviršiaus (įžemyje, žvyre, jos gylis 38 cm), užpildyta žemėtu žvyru. Duobėje rasti du 7x9 cm ir 10x12 cm dydžio akmenys, 8 smulkūs raudono molio plytų fragmentai, 2 kalkių, 2 molio tinko ir 2 kalvio darbo vinių gabalėliai, 7 seno, pasidengusio rudos spalvos patina stiklo šukės bei dar neišskydę juodžemio gumulėliai. Tai rodo, kad duobė vėlyva. Greičiausiai ji susijusi su senesnės koplyčios perstatymu (aišku, jog duobė yra vėlesnė nei koplyčia, kurios radiniai aptikti duobėje) arba tai kryžiaus vieta ar net vėlyvo kapo duobė. Tačiau į duobę, matyt, iškastą bent jau po senesnės koplyčios statybos ar dabar stovinčios patvarkymo, pateko ir piliakalnio vėlyvajam laikotarpiui skirtinas radinys – žiesto puodo, puošto lygiagrečių linijų ornamentu, šukė. Tiriamo ploto pačiame ŠR kampe, maždaug 70x70 cm plote, 23–25 cm gylyje, žvyro sluoksnyje atsidengė dešimties lauko akmenų grupė. Akmenys (nuo 3x6 iki 20x30 cm dydžio) išsidėstę vienas šalia kito. Dėl koplyčios ŠR aplinkos paviršiaus pažeminimo perkasą 2 m praplėtus į R–PR, plote už 30–45 cm ta pačia kryptimi nuo šių akmenų, panašiame gylyje rasti dar trys 13x18, 18x24 ir 24x32 cm dydžio akmenys. Abejotina, ar visi aptiktieji akmenys guli natūraliai: jie galėjo būti sukrauti įrengiant piliakalnį – matyt, pilant Š gale turėjusį būti pylimą.

Ištirtame plote, velėnoje ir žvyringos žemės sluoksnyje, rasta raudono molio plytų (kai kurie rusvi, labai prastos kokybės) fragmentų (2 su braukais, analogiški aptiktoms senosios bažnyčios ir vienuolyno vietose), molio ir kalkių tinko (yra padengto baltu su rausvu atspalviu kalkiniu skiediniu) gabalų, 33 kalvio darbo vinys ir vinukai ar jų dalys, 2 sagos ir 6 rūbų kabės, grandinėlė, stiklo šukių, vėlyvų monetų, gludintas degęs akmuo, 2 kauliukai ir kita. Dalis tinko gabalų, degęs akmuo ir kauliukai gali būti ir iš piliakalnio kultūrinio sluoksnio, suardyto statant koplyčią. Perkasoje piliakalnio kultūrinio sluoksnio neaptikta. Už 3,55 m į Š–ŠR nuo tirto ploto, piliakalnio šlaito viršutinėje dalyje, kurį ardo takas, 5 cm gylyje rasta LDK moneta – Jono Kazimiero šilingas, o nuo jos į Š–ŠV, už 1,55 m – kalvio darbo vinis.

Tvarkomo tako pradžioje, piliakalnio šlaito apatinėje (Š) dalyje, įrengiamo bordiūro vietoje ištirta 1x5 m dydžio perkasa. Archeologinių radinių neaptikta.

Žvalgant piliakalnio aikštelę, jos R šoną–šlaitą bei piliakalnio aukštesnio P galo (pylimo?) ŠR šlaitą, aptikta įvairių radinių. Iš jų molio tinko gabalėliai, degę akmenys bei kaulai priskiriami piliakalnio egzistavimo laikotarpiui. Vėlesni radiniai (plytų fragmentai, saga, raktas, kryželis, monetos ir kita) susiję su koplyčių remonto darbais ir jų lankymu.

Kryžiaus kelio stočių tako vieta kapinyno teritorijoje.

Žemaičių Kalvarijos kapinyno, vadinamo Žvizdro kalnu, teritorijos P dalyje, Žvizdro kalno gatvės gale suprojektuoto statyti kelkraščio vietoje (kad nebūtų važinėjama kapinyno šlaitu iš Alsėdžių gatvės), tirta 1x5 m dydžio perkasa. Archeologinių radinių neaptikta. Kapinyno ŠR pakraštyje, šalia koplytėlės ir Barstyčių gatvės, tirtas 1 m^2 dydžio šurfas norint nustatyti, ar koplyčios aplinkos tvarkymo darbai nepažeis kapinyno. Kapų pėdsakų šurfe taip pat neaptikta. Be to, žvalgyta planuojama tvarkyti Žvizdro kalno gatvė, einanti per kapinyno vidurį ŠV–PR kryptimi, bei seniai iškastos duobės kapinyno teritorijos ŠR dalyje (jas buvo numatyta užpilti). Duobių vietose archeologinių radinių neaptikta, tik gatvės ŠV gale rasti du susilydę alavo dirbiniai. Kapinyno ŠV dalyje, įgilintame įvažiavime iš Senkapio skersgatvio į gatvės sklypą 2, aptikta degusių papuošalų: vytinės antkaklės, apyran-

kių, pasaginės segės aguoniniais galais ir sidabru dengto kryžinio smeigtuko fragmentų. Šie radiniai, be abejo, yra iš suardytų degintų mirusiųjų kapų.

Kryžiaus kelio stočių takų vietos kapinyno Š dalyje ir kapinėse, vadinamose Beržų kalnu.

Kapinyno Š galo ir kapinių kalvos, vadinamos Beržų kalnu, tyrimų metu V šlaito stačiausioje vietoje, kur įrengiami laiptai, ištirtos 3 perkasos (1–3) po 1,5x3 m. Rytinėje iš jų (1) aptiktas kapas, o vidurinėje (2) – kapo duobė. Kapai neatidengti, nes jie yra giliau, nei bus vykdomi laiptų statymo žemės darbai. Perkasa 4 (3x3 m dydžio) tirta į P nuo Rotušės koplyčios, durų aikštelės įrengimo vietoje (ji buvo aukštesniame lygyje nei koplyčios grindys). Perkasoje po aikštelės betono danga aptiktas lauko akmenų grindinys, buvęs išgrįstas koplyčios statybos metu. Perkasoje surasta kalvio darbo vinių (12) ir kitokių dirbinių. Perkasa 5 (14 m ilgio ir 0,4 m pločio tranšėja) tirta į ŠR nuo Rotušės koplyčios, pagrindinio tako R pakraštyje, įrengiamo kelkraščio vietoje. Jos P gale aptikti ankstyvesnio kapo kontūrai bei trijų vėlyvų kapų duobės. Perkasoje rastas auskaras (?), medalionas, saga ir kita. Kapinių teritorijoje taip pat ištirti penki 1 m^2 dydžio archeologiniai šurfai (1–5). Dviejuose šurfuose (1 ir 2), tirtuose V kapinių papėdėje, įrengiamos aikštelės vietoje prie Barstyčių gatvės, šurfe 3, tirtame kapinių Š papėdėje, ir šurfe 4 (į ŠR nuo Rotušės koplyčios statomų šulinių vietose) archeologinių radinių neaptikta. Tik šurfe 5, kuris buvo ištirtas į R nuo Rotušės koplyčios, tarp jos ir pagrindinio tako, likviduojamo šulinio vietoje, aptiktas kapas su kalvio darbo vinimis ir žalvarine plokštele.

Kapinių kalvos, vadinamos Beržų kalnu, tyrimai parodė, kad Rotušės koplyčia nėra pastatyta ant spėjamo piliakalnio pylimo. Aukštesnė vieta kalvoje, kur stovi Rotušės koplyčia, yra suformuota ją statant. Kitų piliakalnio požymių taip pat neaptikta. Nustatyta, jog Kryžiaus kelio takai atsirado vėliau, nei Beržų kalne buvo įrengtos kapinės. Tai rodo takuose aptikti palaidojimai.

Beržų kalno PR papėdėje, šalia Barstyčių gatvės, tako vietoje (kur bus įrengtas šaligatvis ir aikštelė) tirtos dvi perkasos (2 ir 3) ir šurfas 2. Ši tyrimų vieta įeina į kapinyno teritorijos Š dalį. Šurfe 2 archeologinių dirbinių neaptikta. Perkasoje 2 aptiktas žemės darbų metu ir tiesiant telefono kabelį apardytas kapas su įkapėmis: juostinių apyrankių fragmentais, įvijiniais žiedais, gintariniais ir spalvoto emalio karoliais, beržo tošies kapšelio liekanomis ir kita. Kape mirusysis laidotas nedegintas, tačiau griaučiai jau neišlikę. Perkasoje 3 rasta kalvio darbo ir fabrikinių vinių, grandis, vėlyvų monetų bei ūkinė duobė, pilna ankstyvesnių (žiedas, medalionas, carinė moneta, saga, spynos, raktai, kirvis, yla, puodų šukės ir kita) dirbinių.

Beržų kalno papėdės tyrimai parodė, jog Žemaičių Kalvarijos kapinynas, esantis Žvizdro kalne, iš tikrųjų dar tęsiasi toliau Š kryptimi, pereidamas į žemesnę Beržų kalno R–PR dalį. Kalvos dalis tarp Žvizdro ir Beržų kalnų, tiesiant Barstyčių gatvę, yra pažeminta. Dėl to dalis kapų atsidūrė dabartinio žemės paviršiaus lygyje, o kiti turėtų būti sunaikinti.

Takas ir aikštelė prie mokyklos – senojo vienuolyno vietos.

Tyrimų metu aikštelės, laiptų ir pakilimo tako vietoje prie Žemaičių Kalvarijos mokyklos ŠR priestato durų ištirti 3 šurfai bei pakilimo tako pamatų vieta, tikintis, jog čia yra 2003 m. aptikto antrojo kapinyno tąsa. Šurfas 1 tirtas aikštelės centre, suprojektuoto lietaus vandens surinkimo komunikacijų tranšėjų sujungimo (šulinio) vietoje, šurfas 2 – šalia mokyklos priestato PV kampo, taip pat numatyto įrengti komunikacijų šulinio vietoje, ir šurfas

3 – pakilimo tako PV gale, sujungiant jį su tako pamatų tranšėjomis. Visuose ištirtuose plotuose surasta ankstyvos žiestos keramikos, puoštos lygiagrečių linijų ir banguotais ornamentais, bei molio tinko gabalėlių. Šurfe 1 kultūrinio sluoksnio apatinėje dalyje rasta herbinio koklio dalis su pavaizduota vyskupo kepure ir raidėmis „GTDG“ bei keramikinės keptuvės rankena, kalvio darbo vinių (9), peilio dalis, daug spalvoto stiklo šukių. Šurfe 2 atidengtas pastato pamato, mūryto iš stambių lauko akmenų, surištų kalkių skiediniu su plytų duženomis, fragmentas. Šurfe 3 ir šalia jo tirtose tranšėjose surasta daug plokštinių koklių, puoštų augaliniu ornamentu ir padengtų žalia glazūra, fragmentų. Dalis karnizinių koklių beveik sveiki (tarp jų puošnus glazūruotas su liūto atvaizdu). Daug įvairių puodų šukių (dalis glazūruotų ar puoštų banguotų ir horizontalių linijų ornamentu). Aptikta ir keramikinių keptuvių kojelių bei rankenos dalis, įvairių molinių stogo čerpių, gausybė įvairiaspalvių langų, vitražų ir indų šukių (viena iš jų auksuota). Plote 3 rastos ir 4 XVII a. monetos, žalvarinis juostinis žiedas, segės liežuvėlis (?), keramikinių pypkių vamzdelių dalys bei dvi kaulinės stalo įrankių rankenos.

Tyrimai parodė, jog šioje vietoje, į ŠR nuo antrojo kapinyno yra senojo vienuolyno vieta, datuojama XVI a. pabaiga – XVIII a., bei čia buvusi ankstyvesnė senovės gyvenvietė.

Tyrimų metu nustatytos Žemaičių Kalvarijos antrojo kapinyno ir senojo vienuolyno teritorijos 2005 m. įrašytos į NKVR.

SURVEY OF THE VICINITY OF THE CHAPELS OF ŽEMAIČIŲ KALVARIJA

In 2004 archaeological investigations were performed at 5 locations in the vicinity of the chapels of Žemaičių Kalvarija (Plungė district). On the hill-fort in the vicinity of the chapel *Jesus is Arrested* and on the path of the Stations of the Cross the total area of 13 m^2 was investigated. Finds relevant to construction of the chapel were discovered. Other finds (a wheel-made potshard, fragments of clay daub and stone pavement) are attributable to the hill-fort. On the path of the Stations of the Cross in the territory of the burial ground called the Žvizdras Hill the total area of 6 m^2 was investigated; and bronze jewellery from disturbed cremations were found. On the path of the Stations of the Cross in the northern part of the burial ground in the cemetery called the Beržai Hill (Birch Hill) the total area of 33.1 m^2 was investigated and several inhumations were found. On the path and in the square near the school (the old monastery location) the total area of 3 m^2 was investigated; pottery and stove-tiles datable to the late 16th–18th century, 4 coins of the 17th century, a bronze sash-like ring, a fibula pin (?), fragments of ceramic tobacco-pipes and two flat-ware handles made of bone were found.

NORVILIŠKIŲ VIENUOLYNAS IR KAREIVINĖS

Rytis JONAITIS

2004 m. Norviliškių palivarko (Šalčininkų r.) vietoje žvalgomųjų archeologinių tyrimų metu buvo ištirtas 74,12 m^2 dydžio bendras plotas. Tirta buvusiame vienuolyne, rūsio įrengimo vietoje bei buvusių kareivinių aplinkoje.

Norviliškės – kaimas prie pat Baltarusijos sienos, 12 km į ŠR nuo Dieveniškių. Vietovė yra prie seno kelio iš Trobų ir atokesnių vietų pro Surviliškį, Kleivinę, Turgelius į Vilnių. Pranciškonų vienuolyno namas ir varpinė bu-